

України

http://www.ashsu.org/index.php?module=pagemaster&PAGE_user_op=view_page&PAGE_id=115

Н.Ю. Северина

СОЦІАЛЬНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД У СУЧАСНІЙ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦЯ

Стаття містить аналіз щодо організації навчального процесу. У ній розглянуто проблеми та перспективи розвитку філософії освіти, необхідність застосування принципів синергетики у процес навчання та його оптимізацію завдяки створенню математичних моделей.

Н. Ю. Северина

СОЦИАЛЬНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В СОВРЕМЕННОЙ ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТА

В статье проведен анализ организации учебного процесса, рассмотрены проблемы и перспективы развития философии образования, необходимости внедрения принципов синергетики в процессе обучения и его оптимизации путем создания математических моделей.

N. Severyna

SOCIAL-SYNERGETIK APPROACH OF MODERN EXPERT'S PREPARATION

In clause the analysis of organization of educational process is carried out, the problems and prospects of philosophic education, necessity of introduction of synergetic principles are considered during training and their optimization by creation mathematical modeling.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2010

УДК 378.37.032

*О. Л. Товажнянська
м. Харків, Україна*

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Загальна постановка проблеми. Ускладнення суспільного життя як одна з характерних рис сьогодення зумовлює формування нових вимог до системи освіти, насамперед до рівня професійної компетенції фахівців та їх світоглядних позицій, життєвих цілей і цінностей. В умовах істотної зміни ціннісної парадигми і значної втрати освітою свого колишнього високого авторитету в суспільній свідомості сама можливість успішно задовольнити ці вимоги стає серйозною проблемою.

Розв'язання цієї важливої проблеми та основні підходи до вибору відповідних шляхів і засобів передбачають як перегляд цілей і змісту освіти, так і удосконалення організації навчально-виховного процесу і методики викладання навчальних дисциплін. Істотну роль має відігравати і підвищення педагогічної майстерності професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів. Кожному педагогові необхідно глибоко усвідомити, що для підготовки фахівців на рівні високих вимог ХХІ століття потрібно забезпечити цілісність навчально-виховного процесу та його спрямування на формування нової генерації національної еліти.

В свою чергу, формування еліти потребує дослідження й успішного розв'язання цілої низки теоретичних і практичних проблем. Одна з основних серед них полягає у визначенні змісту морально-етичних і життєво-ціннісних аспектів сучасної філософії освіти, яка виступає методологічною основою цілеспрямованої підготовки фахівців дійсно на рівні еліти.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними завданнями впливає з самої її постановки. Адже поняття еліти є складним і багатогранним, більш того, воно традиційно викликає недовіру і навіть певне відторгнення багатьох представників педагогічної теорії і практики. Завдяки наявності різних підходів до розуміння сутності поняття еліти і можливості її цілеспрямованої підготовки виникає необхідність прийняття певної позиції і відповідно до неї розглядати систему життєвих цілей і цінностей, прищепити яку слід студентам, щоб (при безумовно високому рівні професіоналізму) їх можна було вважати представниками нової національної еліти.

Підхід автора значною мірою ґрунтується на позиціях, викладених у відомому курсі елітології Г. К. Ашина і Є. В. Охотського, які вважають, що «про якість еліти та ефективність її функціонування можна і слід судити в решті решт тільки за головним – якістю життя народу і авторитету країни у світовій спільноті». Вони підкреслюють, що про якість еліти можна говорити залежно від того, «чи процвітає країна економічно і духовно, наскільки високим є життєвий рівень населення, чи існує стабільність у суспільстві, чи забезпечена зовнішньополітична, екологічна, продовольча безпека держави, наскільки високими є стандарти громадянських прав і свобод людини, наскільки повно реалізуються її творчі потенції й інтереси» [1, с. 4].

Це підтверджують важливість і необхідність термінового формування нової української еліти. Таке суто практичне завдання нашої системи освіти вимагає для свого належного розв'язання глибоких теоретичних досліджень і визначення світоглядних засад і методологічних принципів.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми свідчить про її важливість і актуальність. Адже справжньої еліти не може бути без формування чітких її моральнісних принципів і переконань, без системи життєвих цінностей, яким вона підпорядковує свої прагнення й інтереси. Цим питанням присвячено роботи Є. Аврамової, М. Афанасьєва, Т. Дая, Л. Зіглера, Г. Зінченка, О. Криштанівської, Е. Модслі, Г. Моски, Д. Ольшанського та інших. Модель підготовки елітного фахівця пропонують Е. Манушин і А. Добряков [8].

Безумовною характеристикою елітного фахівця виступає його висока професійна компетентність. Показово однак, як вважає російська дослідниця І. О. Зимня, що «природа компетентності виявляється тільки в органічній єдності з цінностями людини, тобто за умови глибокої зацікавленості людини у даному виді діяльності» [5, с. 36].

Вітчизняні дослідники також приділяють значну увагу проблемі еліти, системі її цінностей та завданням освіти у сфері її формування. Так, можна навести праці В. Андрущенко, І. Бега, Г. Васяновича, М. Згуровського, В. Кременя, В. Кудіна, О. Пономарьова, С. Сисоевої, В. Ягупова та інших. Так, О. Вишневський наводить навіть класифікацію цінно-

стей, визначаючи такі п'ять їх видів: 1) абсолютні, або вічні цінності, які ще прийнято називати загальнолюдськими; 2) основні національні цінності; 3) основні громадянські цінності; 4) цінності сімейного життя і 5) цінності особистого життя. На його думку, засвоєння людиною цих цінностей і є завданням освіти.

Сама можливість успішної підготовки фахівців, які б за рівнем свого професіоналізму та особистісних якостей відповідали сучасним суспільним вимогам, істотною мірою залежить від формування і розвитку їх належних моральнісних принципів і переконань. А це завдання, як і проблема життєвих цінностей, істотною мірою залежать від філософії освіти. Підтвердженням цієї тези слугує робота Е. Н. Гусинського і Ю. І. Турчанінової [3]. На думку ж Дж. Дьюї, «принцип суспільності характеру навчання як основний чинник морального виховання стосується і методичних проблем навчання, якщо розглядати їх у широкому розумінні, не обмежуючись тільки простим засвоєнням чи вивченням матеріалу» [4, с.14-15]. Це положення є особливо важливим для вищих навчальних закладів, де домінантою зусиль науково-педагогічного складу виступає виключно формування професіоналізму при відвертому чи прихованому нехтуванні виховною складовою підготовки.

Важливою характеристикою системи цінностей майбутнього фахівця має бути глибоке розуміння ним пріоритетності інтересів інших людей і суспільства в цілому у порівнянні з власними цілями й інтересами. Як це не парадоксально звучить в умовах ринку, однак навіть матеріальне становище фахівця, не говорячи вже його моральне задоволення, істотно залежить від кількісних і якісних результатів його діяльності. Сама ж ця діяльність має бути спрямована на ті чи інші потреби людей. Тому завданням освіти по формуванню у студентів відповідних життєвих цінностей стає органічне їх включення до змісту саме фахової підготовки. Уявляється, що прищеплення їм розуміння суспільної цінності обраної ними професії та значущості їхньої професійної діяльності буде найбільш успішним, якщо його здійснюватимуть викладачі фахових дисциплін. Адже дійсно, саме їх вплив на студентів, вплив професіоналів і особистостей завжди є найбільш дієвим.

Вкрай важливо також переконливо показати студентам необхідність спрямованості їх цінностей на суспільні ідеали, оскільки люди їх створили, за словами В. В. Ягупова, «щоб зробити життя кращим, досконалішим, щасливішим. Вони відграють надзвичайно велику роль у системі духовних орієнтацій кожної людини, її світогляді» [12, с.51]. Ці ідеали мають стати невід'ємною складовою професійної і соціальної компетенції кожного фахівця як представника національної еліти, оскільки його практична діяльність фактично і повинна спрямовуватися на успішне їх втілення у життя саме в процесі безпосереднього виконання ним своїх фахових функцій.

Нові горизонти дослідження проблем еліти та її моральних цінностей відкриває аналіз їх залежності від основних реалій сьогодення – глобалізації та інформатизації, особливостей постіндустріального суспільства. Так, на думку С. О. Сисоевої, «суспільство інформаційних технологій – постіндустріальне суспільство, на відміну від індустріального суспільства кінця ХІХ – середини ХХ століття, значно більшою мірою зацікавлене в особистостях, здатних самостійно і активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до змінних умов життя» [10, с. 44]. Саме такі особистості – добре освічені, високо моральні, з відчуттям особистої відповідальності та активною життєвою позицією і умінням ефективно діяти у складних ситуаціях – і мають складати основу національної еліти.

В той же час, на наше переконання, ще **недостатньо** дослідженими лишаються проблеми духовного світу еліти, насамперед її морально-етичних принципів і переконань та її життєвих цінностей. Педагогічна теорія і освітня практика також вкрай недостатню увагу приділяє технології їх формування і розвитку у представників майбутньої національної еліти. А саме ці якості й мають в першу чергу характеризувати їх як еліту, життєві

цілі якої полягають у забезпеченні блага рідного народу і процвітання країни, відновлення її ваги й авторитету в сучасному світі.

Метою статті у зв'язку з цим саме й обрано дослідження і аналіз ролі моральнісних і ціннісних чинників в системі цілеспрямованої професійної і соціально-гуманітарної підготовки нової генерації справжньої національної еліти. При цьому мається на увазі як викласти теоретичні і методичні засади цієї підготовки, так і навести деякі результати їх застосування в реальних умовах навчально-виховного процесу.

Стаття певною мірою слугує продовженням і подальшим розвитком досліджень автора, започаткованих у роботі [11] та присвяченій загальному аналізу стану проблем виховання сучасної студентської молоді. Однак в даній статті загальні проблеми виховання конкретизуються на розгляді більш вузьких, хоча й не менш важливих та не менш актуальних проблемах формування життєвих цінностей молоді.

Виклад основного матеріалу. Добре відомо, що при високому рівні свого професіоналізму той чи інший фахівець зовсім не обов'язково може бути і високоморальною особистістю. На жаль, досить часто трапляються випадки, коли свої знання, уміння і досвід фахівець використовує не на благо людей і суспільства, а виключно заради своїх власних інтересів. Життєва практика свідчить, що є фахівці, які, особливо в умовах ринку, зловживають своїм професіоналізмом і довірою до них інших людей. Так, і в Україні, і в високорозвинених західних країнах трапляються випадки, коли лікарі рекомендують хворим зробити дорогу операцію, начебто вкрай їм необхідну, коли в дійсності такої необхідності немає. Можна навести подібні приклади і з багатьох інших сфер людської діяльності.

Аналіз та узагальнення практики таких випадків дають нам вагомі підстави стверджувати, що між рівнем і змістом професійної компетенції фахівця і системою його життєвих цінностей існує складний нелінійний зв'язок. Глибинну сутність цього зв'язку О. Пономарьов розкриває через аналіз поняття професійної культури.

На його глибоке переконання, професійна культура являє собою «сукупність матеріальних і духовних цінностей, що виробляються людьми відповідної професії. Вона включає специфічний спосіб організації їхньої діяльності, ставлення цих людей до своєї роботи та її результатів, а також їхнє відношення до себе, один до одного, до інших людей і суспільства в цілому, зумовлені специфікою їхньої професійної діяльності». Звернемо увагу, як вчений спеціально підкреслює, що «важливий елемент професійної культури утворює також система специфічних норм, правил, цінностей та ідеалів, які сповідують кращі представники даної професійної групи, і притаманних їм характерних особистісних рис і якостей» [9, с. 161-162].

Таким чином, справжній професіоналізм можливий лише у тому разі, коли людина вважає свою спеціальність і свою фахову діяльність однією з найважливіших життєвих цінностей. А для цього, на наше переконання, вкрай необхідним стають належний рівень і якість світоглядної і соціально-гуманітарної підготовка студентів. В процесі вивчення відповідного циклу дисциплін відбувається формування **особистісної самоідентифікації та самодетермінації** студентів, яка стає надійною основою для формування їх **професійної самоідентифікації і самодетермінації** в процесі вивчення циклу дисциплін спеціальності.

Для організації навчально-виховного процесу у вищій школі, який би максимальною мірою сприяв успішній реалізації надзвичайно важливих завдань забезпечення ціннісного сприйняття студентами своєї професії, а отже і майбутньої професійної діяльності, необхідно виходити з розуміння змісту поняття ціннісних орієнтацій як специфічного феномену. Відомий український вчений-педагог академік С. У. Гончаренко вказує, що цінні-

сні орієнтації – це «вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей». На його глибоке переконання, «ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі в трудовому житті» Надзвичайно цінним уявляється і думка вченого стосовно того, що «виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною її ціннісних орієнтацій» [2., с. 357].

Тут звертають на себе увагу такі два положення. Зміст першого з них полягає у твердженні, що ціннісні орієнтації формуються в процесі участі людини у трудовому житті. Для студентів деяких спеціальностей, перш за все медиків, педагогів, інженерів, аграріїв тощо, сме активна участь у трудовому житті виступає однією з форм належного оволодіння професією. Тому при організації всіх видів навчальних занять відповідно в клініках, навчальних закладах, в цехах промислових підприємств чи на полях фермерських та інших сільськогосподарських підприємств, насамперед виробничої практики, надзвичайно важливим постає завдання забезпечення оволодіння студентами не тільки суто технологічними знаннями і навичками зі спеціальності, а й ціннісним її змістом і значенням.

Друге положення вченого, на яке слід звернути особливу увагу і яке набуває, на нашу думку, надзвичайно важливої ваги в умовах сучасного трансформаційного суспільства, полягає у можливості через відповідну постановку навчально-виховної роботи зміни ціннісних орієнтацій людини. Адже не секрет, що сьогодні для значної більшості студентів характерними є такі життєві цілі й цінностей, які суперечать так званим вічним, або загальнолюдським цінностям. Значного поширення в умовах ринкових відносин набули прагматизм і прагнення до наживи попри всі морально-етичні норми і принципи. Вони суперечать культурно-історичним традиціям і ментальності українського народу, і тому ця ситуація є дуже серйозною. Більш того, вона загрожує руйнуванням духовних і морально-етичних основ нашого суспільства і його відродженню.

Тому відновлення морально-ціннісної парадигми нашої студентської молоді постає на рівні однієї з найбільш актуальних національних проблем. О. В. Квасник зазначає, що «в буденній свідомості поняття «цінність», як правило, асоціюється з оцінюванням предметів людської діяльності і суспільних відносин з погляду добра і зла, справедливого і несправедливого тощо. В даному випадку маються на увазі соціальні цінності». На її думку, «соціальні цінності – значущість явищ і предметів реальної дійсності з погляду їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальної групи, особистості, або етичні та естетичні вимоги, вироблені людською культурою і які є продуктами суспільної свідомості» [6, с. 27].

Певний інтерес викликає експериментальне дослідження соціально-психологічних цінностей молоді Харківського регіону, яке було виконане В. В. Криволициним та М. В. Лободою. Його автори підкреслюють, що «соціально-психологічні життєві цінності молоді, яка навчається, і яка працює, не істотно відрізняються одні від інших. Відмінність в цінностях студентської і робітничої молоді спостерігається лише у сфері влади, професіоналізму і науки. Саме тут і виявляється відмінність через різний зміст діяльності. Студенти виявляють більший інтерес до навчання і лише потім прагнуть до влади й цінностям професійного самовизначення. А робітники бажають скоріше завоювати собі суспільне визнання і лише потім розвиватися в інших сферах» [7, с. 265-266].

Результати не тільки наведених та деяких інших досліджень, а й власні спостереження автора переконливо свідчать як про надзвичайну актуальність проблеми формування і прищеплення студентам системи життєвих цінностей так і про необхідність істотного коригування тих цінностей, які вже були сформовані у них раніше. Це завдання зумовлене

тією істотною деформацією їх ціннісних орієнтацій, які склалися у них раніше під впливом сім'ї, хиб шкільного виховання та особливо засобів масової інформації.

Однак вікові особливості студентської молоді, певна сформованість їх особистостей та їх особистісна самоідентифікація вже не дозволяють розраховувати на успішне вирішення цих завдань що називається «в лоб». Тому пошук ефективних шляхів і засобів їх розв'язання дозволяє дійти висновку, що найбільш раціональним підходом є посилення виховних взагалі й життєво ціннісних зокрема аспектів змісту саме професійної підготовки майбутніх фахівців. Це твердження ґрунтується на наявності досить високої мотивації студентів оволодівати своєю спеціальністю і на пов'язаній з цим їх довірі до викладачів спеціальних дисциплін. Витоки цієї довіри звичайно лежать у визнанні високого професійного авторитету викладача як вченого і фахівця і швидко можуть поширюватися на його загальну і професійну культуру (якщо студенти мають можливість спостерігати її прояви) і в решті решт трансформуватися в особистісний авторитет.

Особистісний авторитет викладача, основу якого складає органічне поєднання його професійної компетенції, педагогічної майстерності, культури, морально-етичних принципів і переконань та чіткої системи життєвих цілей і цінностей постає найпотужнішим чинником впливу на формування і розвиток особистостей студентів, їх ціннісних орієнтацій. Тому успішне розв'язання порушеної проблеми істотною мірою залежить від кадрової політики керівництва вищих навчальних закладів, від відбору людей для викладацької діяльності та подальшого постійного їх спрямування на самонавчання, самовиховання, саморозвиток і самовдосконалення. Однак при цьому надзвичайно важливу роль мають відігравати і організаційні заходи, цілеспрямовані на забезпечення цілісності навчально-виховного процесу, зростання ролі його виховної складової та на підвищення рівня педагогічної майстерності викладачів.

Виключного значення для успішного вирішення цих завдань набувають також створення і постійне підтримання сприятливого психологічного клімату в колективі вищого навчального закладу, культивування в ньому не просто заохочення наукових (в тому числі науково-педагогічних) досліджень, а вимогливості до їх здійснення, до неухильного дотримання норм наукової етики і неприйняття плагіату, залучення студентів до участі в наукових пошуках та розробках, які здійснюються їх викладачами. Така практика, з одного боку, сприятиме реальному зростанню професійної компетенції майбутніх фахівців і розвитку креативності їх мислення, а з іншого, – виступатиме важливим джерелом формування системи життєвих цілей і цінностей на засадах загальнолюдської моралі.

Від якості організації цієї системи та характеру її реалізації і діяльності визначальною мірою залежатимуть соціально-економічний розвиток країни у цілому, а отже і суспільна злагода, рівень добробуту і якість життя населення та його соціально-психологічне самопочуття, його громадянська активність. Для цього вкрай необхідно уявляється невідкладне формування ціннісної та моральної парадигми, яка формується в навчально-виховному процесі і потім за допомогою системного цілеспрямованого педагогічного впливу на студентів трансформується у стійкі погляди, принципи і переконання фахівців, у моральну домінанту їхньої діяльності і поведінки.

Таким чином, цілі і цінності самої освіти, її виховні ідеали мають бути діалектично пов'язані між собою. Саме з них мають виводитися цілі, зміст і характер освіти. Адже освіта, за словами С. О. Сисоевої, «перетворює і спрямовує життя суспільства, зберігаючи у ньому все те, що має цінність для людини; визначає стратегію і реалістичні умови розвитку суспільства, перетворюючи його із «суспільства сьогодні» на «суспільство завтра», формує нове мислення, нове бачення смислу життя». На її переконання, «кожне суспільство відтворює себе через систему освіти, транслюючи молодому поколінню ті знання,

уміння, навички, які дозволяють йому включатися у структури суспільства, адаптуватися до їх змін, жити у суспільстві, реалізуючи себе як в особистісному, так і в професійному напрямках» [10, с. 8-9].

Педагогічний досвід автора, який лежить в основі наведених міркувань, повною мірою підтверджує можливість і доцільність активного здійснення виховної роботи зі студентами безпосередньо в процесі вивчення професійно орієнтованих і спеціальних дисциплін. Він дозволяє дійти **висновку** про її необхідність ще й тому, що певна частина студентів ще недостатньо серйозно ставляться навіть до оволодіння професійними знаннями та вміннями, і спрямованість навчально-виховного процесу на усвідомлення ними важливості, особистісної і суспільної значущості й життєвої цінності їхньої спеціальності і майбутньої професійної діяльності є єдиною запорукою життєвого успіху та особистісної самореалізації.

Список літератури: 1. *Ашин Г. К.* Курс элитологии / Г. К. Ашин, Е. В. Охотский. – М.: ЗАО «Спортакадемпресс», 1999. – 368 с. 2. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с. 3. *Гусинский Э. Н.* Введение в философию образования / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М.: Логос, 2001. – 224 с. 4. *Дьюї Дж.* Моральні принципи в освіті / Джон Дьюї / Пер. з англ. – Львів: Літопис, 2001. – 32 с. 5. *Зимняя И. А.* Ключевые компетенции – новая парадигма результатов образования / Ирина Алексеевна Зимняя // Высшее образование; под ред. В. М. Филипповой. – М.: Центр сравнительной образовательной политики, 2003. – 303 с. 6. *Квасник О. В.* Культурно-історичний і психологічний підходи до визначення поняття «соціокультурні цінності» / Ольга Квасник // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2009. – Вип.. 22 (26). – С. 25-33. 7. *Криводегев В. В.* Исследование социально-психологических ценностей молодежи Харьковского региона // В. В. Криводегев, М. В. Лобода // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2009. – Вип.. 22 (26). – С. 258-267. 8. *Манушин Э.* Модель подготовки элитного специалиста / Э. Манушин, А. Добряков // Высшее образование в России. – 2007. – № 8. – С. 3-16. 9. *Пономарев А. С.* Общая и профессиональная культура в системе современного образования / Александр Пономарев // Стратегия гуманизма / Под общ. ред. В. И. Астаховой, Л. Л. Товажнянского. – Харьков: Изд-во НУА, 2004. – С. 153-192. 10. *Сисоєва С. О.* Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: Монографія / Світлана Сисоєва. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 324 с. 11. *Товажнянська О. Л.* Сучасні проблеми виховання студентської молоді / Олена Товажнянська // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2009. – Вип.. 23-24 (27-28). – С. 236-245. 12. *Ягупов В. В.* Педагогіка: Навчальний посібник / Василь Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

О.Л. Товажнянська

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

Розглянуто проблему духовного і моральнісного виховання студентів, формування їх життєвих цілей і цінностей. Показано, що найбільш доцільним шляхом успішного розв'язання цієї проблеми виступає здійснення виховної роботи в процесі вивчення студентами професійно орієнтованих і спеціальних дисциплін.

Е.Л. Товажнянская

**ЦЕННОСТНЫЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ
СОВРЕМЕННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ**

Рассмотрена проблема духовного и нравственного воспитания студентов, формирования их жизненных целей и ценностей. Показано, что наиболее целесообразным решением этой проблемы является осуществление воспитательной работы в процессе изучения профессионально ориентированных и специальных дисциплин.

E.L. Tovazhnyanska

VALUED ASPECTS OF MODERN SPECIALISTS PREPARATION

The problem of education of students, forming of their vital aims and values spiritual and moral is considered. It is shown, that realization of educate work in the process of study of the disciplines professionally oriented and special is the most expedient decision of this problem.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2010